

## KOGNAT ve GENETİK sözcüklerinin asıl kökeni ve aynı kökten türemeleri

İngilizceye Latince'den girmiş ön eklerden birisi olan **co-** Latince'de, "**birlikte**" (com- "together, with") anlamına gelen **com-** sözcüğünün kısaltarak ön eke dönüşmüş halidir. Bu ön ekin yazılı biçimi İngilizcede 17. yüzyıldan önce görülmez.

Mesela **co-worker** (iş arkadaşı), **codependent** (eş bağımlı) sözcükleri önünde bu ön eki görürüz. Avrupa dillerinde ve özellikle İngilizcede Latince'deki köküne bağlı açıklanan **co/com** (birlikte) sözcüğünün ön ek olarak görüldüğü başka sözcükler de vardır.

İşte Latin dilinden İngilizceye geçtiği söylenen **cognat** (**kognat**) sözcüğünün başında da bu sözcük vardır. Bu sözcük Klasik Latince **cum**'un "birlikte, kombinasyon halinde" gibi anlamlarda kullanılmış arkaik biçimidir fakat sözcüğün kökeni tam olarak bilinmez. Bu sebeple hayali (varsayım) bir Avrupa kök dil grubu olan PIE dilde yine hayali bir ses biçimi olan **\*kom-** (yanında, yakınında, ile) sözcüğünden geldiği söylenir. Bu sözcük aslında çok büyük olasılıkla Türkçe **katılmak** sözcüğü veya **kan** sözcüğü kökteşi olmalıdır.

Bu ön ek halinde başka sözcüklere tutunurken Latince'nin kendi ses harmonisine uygunlaşarak ünlüler ve aspirasyonlardan önce, eş-; **-g-**'den önce, **cog-** veya **con-** olarak asimile edilir. Aynı biçimde **-l-**'den önce, **col-**'a ve **-r-**'den önce, **cor-** biçiminde ses değeri alır. Latince'de bu başka sözcüklerde **de -c-, -d-, -j-, -n-, -q-, -s-, -t-** ve **-v-**'den önce, sık sık kullanılan **con-** biçiminde fonetik değerlenir.<sup>1</sup>

İşte **cognat /kognert/** sözcüğünde bu sebeple **co-/com** ön ekinin fonetik değer örtüşmesinden dolayı **cog** biçimini alarak **cognat** sözcüğünün oluştuğunun düşünülmesi söz konusu olur. Fakat bu görüş ilk bakışta fonetik örtüşmesiyle akla yatkın gibi görünse de sözcüğü ve türemeleri Türk dili fonetik ve anlam yakınlığı açısından incelersek bunun böyle olmadığını söyleyebiliriz.

Sözcük Türk diline sonradan **kognat** biçiminde dönmüş olduğunu söyleyebileceğim bu **cognat /kognert/** sözcüğünün "**bir köken bağı**" (kökeni aynı kaynağa bağlanan/birleşen anlamında) ifadesi olarak İngilizceye girdiği ve Latince'de de aynı anlamda kullanıldığı bilinmektedir. Ancak çok büyük olasılıkla asıl kök bu dillerin hiç birisinde değil Türk dilindedir.

İspanyolcada bu sözcüğü **cognado** İtalyancada **cognato** biçiminde ve aynı anlamda görüyoruz. İşte bu sözcüklerin hepsinin Latin **co-** ön ekiyle **co-gnatus** biçiminden türediği düşünülmektedir. Tam da burada zurnanın zırt dediği yere geliyoruz. Çünkü **+gnatus** sözcüğü **gnasci** sözcüğünün geçmiş ortaçağ ses biçimi ve bunun da "**doğum yapmak**" anlamında olan **nasci** sözcüğü ile bağlantılı olduğu da aynı kaynaklarda söylenmektedir.

Fakat **nasci** sözcüğü Türk dilinde **ana-sı/-su +\*ça** (*farklı lehçelerde ça, çaa, çağ, çağa*)<sup>2</sup> anlamındaki iki sözcüğü birleşerek ses değişimine uğramış bir biçimi olmalıdır ve sözcüğün

<sup>1</sup> [Bakınız Etymonline sözlük <[https://www.etymonline.com/word/co-?ref=etymonline\\_crossreference](https://www.etymonline.com/word/co-?ref=etymonline_crossreference)>]

<sup>2</sup> [Bu sözcüğün ses biçimlerinin tamamının anlam içeriğinde çocuk, bebek gibi anlamların olduğunu görmek için bakınız Sözce-Sözlük; <<https://sozce.com/nedir/67379-ca>> & <<https://sozce.com/nedir/67595-cag>> & <<https://sozce.com/nedir/67381-caa>> & <<https://sozce.com/nedir/67615-caga>>]

("çocuk anası" yani "hamile" anlamında) muhtemelen Etrüsk dilinden veya Avrupa'daki Türk-dili ağızlarından birisinden Latin diline alıntılanmış olması daha büyük bir olasılıktır.

Zaten Latin dilinde **nasçi** sözcüğünün önüne bir **g-** ön sesi alarak **gnatus** biçimine dönüşmesiyle **co-gnatus** biçimini alması yerine bu dillerin fonetik yapısıyla daha açıklanabilir veya beklenilebilir olan **con-nasci** biçiminden ortadaki aynı **-n-** sessizlerinden birisinin düşmesiyle **consaci** biçimine evrilmesi daha mantıklı bir düşünce olurdu. Fakat doğrudan bu **co-** önekini **gnatus** sözcüğü önüne almış olsa bile sonuç değişmez, çünkü bahsettiğim gibi onun kökü Türk diline bağlantılıdır.

Bu açıklamalardan daha tutarlı olan dilsel açıklama Avrupa dillerinde "**köken bağı**" anlamında kullanılan ve asıl kökü bilinmediği için hayali kök dil grubu PIE'a bağlanan bu **cognatus** /**kognatus**/ veya /**kognatus**/ sözcüğü "**kogn (kan)+atası**" veya "**kan+ata+us**" veya **cognasci (kan+anası)** sözcüklerinin bitişmesiyle doğmuş olmalıdır.

Yani aslında **kognatus** (kan+atası) ve **cognasci** (kan+anası) sözcükleri Batılı dilbiliminin sandığı gibi birbirinin ses değişimlerine uğramış türevleri olmayabilir ve bunların kökeni PIE dedikleri hayali dil grubunda olmayabilir.

Alıntılanan dilde bitleştirilmiş bu **kognatus** bileşik sözcüğünü Türk dilindeki kök anlamlarından okursak yine "**kan+atası**" yani "**hangi atanın soyundan geldiği anlamında**" veya "**ata kanı unsuru**" anlamında oluştuğu görülmektedir. Çünkü bu bileşik sözcüklerin birlikte Türk dilinde yarattığı anlam ile Batılı dillerdeki eski anlamları örtüşmektedir ve bunların fonetik değerleri de oldukça yakındır. Bunun sadece bir tesadüf olduğunu düşünmek matematik olasılıkları göz-ardı etmektir. Matematiksel olarak çok güçlü olasılığı görmezden gelerek dil bilimsel olduğu sanılan etimolojik köken açıklamaları yapılmamalıdır. En azından kökenin Türkçe olabileceği ile ilgili bu olasılık da sözlüklerde gösterilmelidir. Böylece okuyucu ve sözcüklerin tarihi ile ilgilenmeyen başka dil bilimciler farklı açıklamaları kendileri mukayese edebilirler. Birisi hayali kök dilde hayali bir fonetik değer sunan ve diğeri gerçek kök ek yapısı olan eski dillerden birisinde gerçek fonetik değerler üzerinden yapılan iki açıklamanın hangisinin daha olası olduğu kararını hangi bilimsel kritere göre kabul edeceğini her bilim insanı kendisi karar verebilmelidir.

Latince denilen dilin kuruluşunda çok sayıda sözcüğün Türk dili ile açıklanabildiği hatta sadece Türk dili ile kök anlamının değer kazandığı görülmektedir. Hem fonetik değerce hem de anlamca bunların tesadüflerle açıklanamayacağı ortadadır. Bunlara tesadüf demek için matematiksel olasılıkların ağır basan kısmını göz ardı ederek cılız olasılığı mantıklı görmek gerekir ki bilimde bu böyle yapılmamalıdır. Her zaman güçlü olasılık zayıf olasılığa nazaran daha büyük değerde birincil olasılık olarak nitelenmelidir. Fakat Batı dilbilimi ve içimizdeki Batılı ezberleri benimsemiş olan dil bilimciler bunu yapmıyor. Bunlar Türkçenin sözcüklerini bile Hint Avrupa dilinin sözcüklerini inceler mantık ve metotlarla inceleme yanılığına düşebiliyorlar.

Zaten aynı kökten Latin diline ve İngilizce ve başka dillere girmiş olan "**genetik**" sözcüğünün kökündeki **gen-** ses biçimi de Türk dilinin **kan** sözcüğünün alıntılaman dildeki ses biçiminden başka bir şey değildir.

Batılı dil bilimciler kendi dillerindeki anlam içeriğine bakarak fakat gerçekte sözcüğün kökünü bilmemekten dolayı yine PIE hayali kök dil grubundaki **tahmini** ses biçimi olan **\*gen-** sözcüğünün de "doğurmak, doğmak" gibi bir anlamı olabileceğini düşünmüşlerdir.

Elbette **KAN** (*bazı ağızlarda GAN*) sözcüğümüz alan dile bu anlamıyla alıntılanmış veya alan dilde anlam değişmesi yaşamış olabilir. Bu da dillerin sözcüklerinin ses değerlerini zamanla değiştirmesinden başka bir şey değildir.

Bu durum Batılı dil bilimcilerin kafasını aslında biraz karıştırmalıdır. Çünkü bu sözcüklerin tamamı için Latince köklere bağlı olarak PIE bağlantısı açıklarlar fakat bu sözcük 17. yüzyıldan önce Avrupa dillerinde görülmemiştir ve eski Latince biçimlerinden türetilmiş çok sayıda sözcük farklı dillere geçse de bunların bir kısmı sanki Latince ayrı sözcük köklerine bağlı gibidirler. Aslında dil bilimcilerin de bu konularda kafa karışıklığı yaşamaları beklenir fakat aynı kökten sözcükleri zaman zaman hayali kök dilde farklı fonetik yapıya bağlayanları da vardır. Zaten PIE kavramını icat etmeselerdi neredeyse dillerinde alıntı olmayan az sayıda sözcük olduğundan bunların dil kökleri topluca havada kalacaktı. PIE kavramını mantık ve bilim dışı tutarsız savları esas göstererek yaratmak, Batı dil biliminin en kullanışlı icadı ve hatta onların kurtarıcısı olmuştur. Eminim icat edenin heykelini bir yerlere dikmişlerdir. Dikmedilerse bu hakikaten büyük saygısızlıktır.

Sözcüğün ilk olarak görüldüğü yazılı biçimlerinin asıl köküne fonetik ve anlamca kıyasla, bu sözcüklerin farklı türemeleri farklı Latince köklere de fonetik ve anlam yakınlığı göstermektedir.

Mesela aynı kökten bu sözcüklerin İngilizce, Fransızca, Almanca, Yunan dili, İtalyanca, Farsça gibi dillerde bulunan türeme sözcükleri için farklı açıklamalar yapan dil bilimciler de görülmektedir. Bazı Batılı dil bilimciler bu duruma İngilizce olarak "müteakip ayrı fonetik gelişme" anlamında olmakla "*subsequent separate phonetic development*" da diyebiliyorlar.

Bu arada, **kagnatus / kognatus** sözcüğünü Türkçe "**kan+atası**" veya "**kan+ata+us-u**" biçiminde açıkladığımızda bu bileşik yapının ortadaki bileşeni olan **+ata-/+ata+ (ata)** sözcüğünü bu dillerde görülen başka sözcüklerde de yakın fonetik değerde ve Türkçedeki gibi aynı anlamda sözcüklerin bu alıntılaman dillerdeki anlam bütünlüğünü de bozmadan bulunabildiğini görebilmekteyiz.

Mesela İngilizcede kardeş (karındaş) anlamındaki "**brother**" sözcüğü de "**bir+ata+er**" (*bir atadan olan erler veya aynı atadan olan*) sözcüklerimizin alıntılaman dilde bitleştirilmiş biçiminin fonetik değişimiyle oluşmuş olmalıdır. Bu sözcük de Batı dil bilimince Sanskritçe **bhrtr-**, köküne bağlanır. Yunanca'da **phratr**, Latince'de **frater**, Rusça'da **brat** biçimini alır.

Fakat yine de bütün bunların asıl kökünü bulamayan Batılı dil bilimi yine aynı metoda başvurarak varlığı hakkında hiçbir mantıksal ve gerçek bir kanıtın olmadığı ve tamamen de hayali bir imalat olan PIE sözde kök dile sarılarak bu dilde yine sözde **\*bhrater** biçiminden bu sözcüklerin türediğini varsayarlar.

Elbette bütün bu sözcüklerin asıl kökünden Türkçede çok sayıda sözcük türetilmiştir. Bu sözcük bileşenlerinin neredeyse tamamı Avrupa dillerine kıyasla yazılı örnekleriyle daha eski zamanlara kadar da dayanmaktadır. Fakat Batı dil biliminin eğilimi bir sözcüğü Türkçe ile

kökteş göstermektense hayali dil grupları yaratıp oraya bağlamaktır ve bunun adına da dil bilimi derler.

Bize göre **kan** sözcüğü kökteşi olan Batılı dillerde pek çok sözcük türetilmiştir. Tabi bunlara göre hayali PIE \***gene-** sözcüğü türemeleridir bunlar. Mesela yukarıdaki bilgileri de kısmen alıntıladığımız Batılı Etimoloji sözlüğü<sup>3</sup> burada bu kökten şu sözcüklerin türetilmesinde faydalanıldığını yazmaktadır.

Bunlardan bazıları; Antigone; autogenous; benign; cognate; congener; congenial; congenital; connate; cosmogony; cryogenic; degenerate; engender; engine; epigone; eugenics; -gen; gendarmerie; gender; gene; genealogy; general; generate; generation; generic; generous; genesis; -genesis; genial; -genic; genital; genitive; genius; genocide; genotype; genre; gens; gent; genteel; gentile; gentle; gentry; genuine; genus; -geny; germ; german (adj.), germane; germinal; germinate; germination; gingerly; gonad; gono-; gonorrhoea; heterogeneous; homogeneous; homogenize; homogenous; impregnate; indigenous; ingenious; ingenuous; innate; jaunty; kin; kindergarten; kindred; king; kind (n.), kring; malign; miscegenation; nada; naive; nascent; natal; Natalie; nation; native; nature; nee; neonate; Noel; oncogene; ontogeny; photogenic; phylogeny; pregnant (adj.1), primogenitor; primogeniture; progenitor; progeny; puisne; puny; renaissance; theogony; wunderkind sözcükleridir.

Zaten bunlardan bazıları için bazı Batılı sözlükler adı geçen sözcüklerin eski biçimlerinin kaynağının varsayımsal (hypothetical) olduğunu da yazarlar. Bu hypothetical sözü hipotez sözcüğü ile kökteş olduğundan uydurma yazmaktansa daha bilimsel bir hava vermektedir.

*Bakınız: [It is the hypothetical source of/evidence for its existence is provided by: Sanskrit janati "begets, bears," janah "offspring, child, person," janman- "birth, origin," jatah "born;" Avestan zizanenti "they bear;" Greek gignesthai "to become, happen," genos "race, kind," gonos "birth, offspring, stock;" Latin gignere "to beget," gnasci "to be born," genus (genitive generis) "race, stock, kind; family, birth, descent, origin," genius "procreative divinity, inborn tutelary spirit, innate quality," ingenium "inborn character," possibly germen "shoot, bud, embryo, germ;" Lithuanian gentis "kinsmen;" Gothic kuni "race;" Old English cennan "beget, create," gecynd "kind, nature, race;" Old High German kind "child;" Old Irish ro-gonar "I was born;" Welsh geni "to be born;" Armenian cnanim "I bear, I am born." ]<sup>4</sup>*

Öyle ki, hypothetical dedikleri hayali kaynakta bahsettikleri ve burada da bazılarını andığımız sözcükler **KAN** sözcüğü kökenli olmalıdır. Dilimizde farklı anlamlar kazanmış olarak yaşayan ve dil bilimciler tarafından farklı sözcük köküne bağlı bir sözcük olarak gösterilen **CAN** sözcüğü de **KAN** sözcüğünün sadece bir ses biçimidir. Ve bu farklılaşan biçim zamanla kendi anlam içeriği ile **KAN** sözcüğünden ayrılmıştır. Batılı sözcüklerin bir kısmının sözcük

<sup>3</sup> [Kökeni Batılı denilen ve bu yazımızda muhtelif yerlerde çoklu alıntılar yaptığımız sözcük kökleri açıklamalarının Etymonline sözlükten alınmıştır. Bakınız; <

[https://www.etymonline.com/word/cognate#etymonline\\_v\\_15791](https://www.etymonline.com/word/cognate#etymonline_v_15791)> & <

[https://www.etymonline.com/word/co-?ref=etymonline\\_crossreference](https://www.etymonline.com/word/co-?ref=etymonline_crossreference)> & <

[https://www.etymonline.com/word/com-?ref=etymonline\\_crossreference](https://www.etymonline.com/word/com-?ref=etymonline_crossreference)>]

<sup>4</sup> [Etymonline sözlük; < [https://www.etymonline.com/word/cognate#etymonline\\_v\\_15791](https://www.etymonline.com/word/cognate#etymonline_v_15791)> & <

[https://www.etymonline.com/word/co-?ref=etymonline\\_crossreference](https://www.etymonline.com/word/co-?ref=etymonline_crossreference)>]

bileşenleri içinde yer alan ve alıntıl原因an dilde evrilmiş fonetik biçimleri ile birlikte görülen **CAN** ve **KAN** sözcüğünün geçtiği başlıca sözcükler de bu dillerde şunlardır: Eski Irish ro-**genar**, Sanskrit **janati**, **janah**, **janman-**, **jatah**, Avestan **zizanenti**, Greek **gignesthai**, **gonos**, Lithuanian **gentis**, Latin **gignere**, **genus** (**genitive generis**), **genius**, **ingenium**, **germen**, Gothic **kuni**, **cennan**, **gecynd**, Welsh **geni**, Armenian **cnanim**.

Daha önce **CAN** ve **KAN** sözcüklerinin neden ve nasıl kökteş olduğu ve bunlardan farklı dillerde türetilen sözcüklere ayrı bir makalede değindiğim için burada tekrar yazmıyorum. Can sözcüğü bazı dil bilimcilere göre Türkçe değildir. Fakat bunu ileri sürenlerin hem mantıksız hem tutarsız hem de desteksiz saçmaladığını söyleyebilirim.

Batıda bu Etimoloji sözlüklerini yazan dil bilimcilere sorsan muhtemelen gösterdiğimiz fonetik ve anlam örtüşmelerine tesadüf veya anagram diyeceklerdir. Fakat gösterdiğimiz örtüşmeler tip olarak anagram tanımına zaten uymaz ve üstelik dil bilimi de bu tip mukayeselerde fonetik değer ve anlam örtüşmesi metodunu kullanır. Yani aynı yöntemlerle açıklama yapıyoruz. Üstelik onlar varlığı kanıtlanmamış hayali dil grupları yaratarak oralara yine en eski fonetik değeri tahminlere dayalı şekilde olmakla bu sözcükleri bağlama olayına utanmadan bilimsel diyebiliyorlar.

Keşke akademilere dil bilimi okumak için dahil oldukları ilk yıl sadece matematik ve mantık dersleri almış olsalardı. Böylece neyin ne olduğunu ne olmadığını görmeleri kolaylaşırđı.

Ahmet Ardiç  
Mart 2022